УДК 811.161.2(091)(092)Франко
DOI: https://doi.org/10.31470/2518-7600-2020-10-240-260

THE HISTORICAL FIGURE OF IVAN FRANKO IN UKRAINIAN LINGUISTIC SCIENCE

ПОСТАТЬ ІВАНА ФРАНКА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВОЗНАВЧОЇ НАУКИ

ЛИЧНОСТЬ ИВАНА ФРАНКО В ИСТОРИИ УКРАИНСКОЙ ЯЗЫКОВЕДЧЕСКОЙ НАУКИ

Людмила Довбня,
кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри
української лінгвістики
та методики навчання
ljudmila_d@ukr.net
ORCID ID: orcid.org/0000-
0001-5353-3327
ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький
державний педагогічний
університет імені Григорія
Сковороди», вул.
Сухомлинського, 30, 08401,
м. Переяслав, Україна

Ljudmila Dovbnia,
Ph. D in Philology, Docent,
Associate Professor at the
Department of Ukrainian
Linguistics
and Methodology of Teaching
ljudmila_d@ukr.net
ORCID ID: orcid.org/0000-
0001-5353-3327
«SHEI Pereiaslav-Khmelnytskyi
State Pedagogical
Grygorii Skovoroda University»,
Sukhomlynskogo str., 30, 08401
Pereialav, Ukraine,

Тамара Товкайло,
кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри
української лінгвістики
і методики навчання
tovkaylo_t@ukr.net
ORCID ID: orcid.org/0000-

Tamara Tovkaylo,
Ph. D in Philology, Docent,
Associate Professor at the
Department of Ukrainian
Linguistics and Methodology of
Teaching
tovkaylo_t@ukr.net

ISSN (print) 2518-7600 ISSN (online) 2524-1060
https://sdc-journal.com

0001-7142-3164
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського, 30, 08401, м. Переяслав, Україна

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7142-3164
«SHEI Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical Grygorii Skovoroda University», Sukhomlynskogo str., 30, 08401 Pereialav, Ukraine

ABSTRACT

The article highlights I. Franko's contribution to the history of formation and development of Ukrainian linguistics, the linguistic heritage of the great scientist-encyclopedist, artist of the artistic word Ivan Franko against the background of the historical process of establishing language norms are analyzed. Emphasis is placed on his struggle for the formation, development and normalization of the Ukrainian language, in particular its vocabulary, phraseology and for the establishment of the phonetic principle of Ukrainian spelling.

The works of the scientist devoted to the consideration of language as a national identity, as an element of artistic creativity, as well as individual components of its structure are analyzed. The researcher emphasizes the study of dialects and lexical norms of the Ukrainian language, children's speech, issues of general linguistics, etc.

Ivan Franko's personal contribution to the history of Ukrainian linguistic science is determined.

In the modern world, Ivan Franko deservedly appears before mankind primarily as a master of the Ukrainian word, an artist in the field of domestic artistic poetry and prose. At the same time, the intellectual work of the great stonemason was not limited to this. A man of encyclopedic knowledge and extraordinary abilities, Ivan Franko created a solid foundation for the development and functioning of the Ukrainian language not only through his own

© Dovbnia Ljudmila, Tovkaylo Tamara

artistic but also scientific activities: he wrote linguistic works on Ukrainian spelling, defending the richness of the Ukrainian language on a folk basis languages; the researcher paid considerable attention to children's speech and issues of language philosophy. Given the need to normalize modern Ukrainian spelling and limit the norms of colloquial speech, the question of analyzing the best traditions that have historically developed in the linguistic heritage of the nation's luminaries, which should primarily include Ivan Franko, is particularly relevant.

Despite the significant time that separates us from the period when Ivan Franko lived and worked, his work and ideas remain in time, given that it is worth outlining the scientist's contribution to the history of formation and development of linguistics in Ukraine.

The scientific and spiritual roots of the national greatness of the glorious son of the Ukrainian people I. Franko are undoubted. Truly a giant of spirit, the immortal Stonemason left behind an invaluable artistic treasure for future researchers of the word. A native of the depths of the people, he, being a great master of the word, nurtured a love for the native language, tried to join its origins, glorified, created and defended the Ukrainian word, prophesying a great future for him. It was he who created the scientific basis for the assertion of the phonetic principle in spelling, for the creation of linguistic norms on a living folk basis, taking into account regional diversity.

Today this principle is dominant in modern Ukrainian spelling. I. Franko's followers perfected his lexicographical achievements, lexical-phraseological and dialectal teachings. For a long time, there has been a debate in linguistic circles about the possibility / impossibility of developing figurative meanings in established phrases, but modern linguistics has proved the correctness of Franko's conclusions in this area on a large number of examples. In the aspect of comparing the features of phraseology and words, modern scholars unanimously claim that established linguistic expressions, as well as individual words, have the ability to semantic transformation, and illustrate this with a large number of examples.

© Довбня Людмила, Товкайло Тамара

Prospects for further research are seen by the authors in the study and analysis of modern linguistic material based on the ideas initiated by Ivan Franko in various linguistic fields.

***Keywords**: history of Ukrainian linguistics, formation and development of science, the evolution of the language system, the struggle for the standardization of spelling, the phonetic principle of spelling, the living vernacular, standardization, lexical and phraseological developments, the scientific style of the Ukrainian language.*

Постановка проблеми. У сучасному світі Іван Франко заслужено постає перед людством передусім як майстер українського слова, митець у сфері вітчизняного художнього поетичного і прозового письменства. Водночас власне цим не обмежувалася інтелектуальна праця великого Каменяра. Людина енциклопедичних знань і неординарних здібностей, Іван Франко створив вагоме підґрунтя для розвитку й функціонування української мови не лише власною мистецькою, а й науковою діяльністю: його перу належать мовознавчі праці, присвячені українському правопису, відстоюванню багатства української мови на народній основі, дослідженню територіальної специфіки української мови; значну увагу приділяв дослідник дитячому мовленню та питанням філософії мови. З огляду на потребу нормалізації сучасного українського правопису та огранення норм народнорозмовного мовлення з особливою актуальністю постає питання аналізу кращих традицій, що історично склалися в лінгвістичній спадщині світочів нації, до яких перш за все слід віднести Івана Франка.

Попри значний часовий проміжок, що відділяє нас від періоду, коли жив і творив Іван Франко, його напрацювання та ідеї залишаються на часі, з огляду на що варто окреслити внесок науковця в історію становлення та розвитку мовознавчої науки в Україні.

© Dovbnia Ljudmila, Tovkaylo Tamara

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання означеної проблеми і на які опираються автори. Питання аналізу мовознавчої спадщини Івана Франка було об'єктом наукових інтересів вітчизняних дослідників XX – початку XIX ст., з-поміж яких слід виокремити І. Білодіда, І. Ковалика, О. Сербенську, З. Франко, І. Ціхоцького та ін. Так, В. Ващенко, рецензуючи книгу І. Білодіда «Каменяр українського слова», зазначав: «Серед нових праць про творчість І. Франка не може не привернути уваги книжка І. Білодіда «Каменяр українського слова», у якій дається відповідь на ті питання, що постають при ознайомленні з мовною діяльністю І. Франка, такою складною, глибокою і важливою для теорії й практики сучасної мовознавчої науки. Основне значення рецензованої праці в тому, що нею розпочинається новий етап у дослідженні мови І. Франка. У ній вдало поєднано розгляд теоретичних настанов Каменяра в галузі мови з аналізом мовних особливостей його творів, сформульовано основні методологічні настанови подальшої праці, окреслено дослідницькі об'єкти і вказано на спосіб їх докладної наукової характеристики» (Ващенко, 1966).

Значний внесок в українське лінгвістичне франкознавство зробила плеяда вчених Львівського національного університету імені Івана Франка: від В. Сімовича (загальний аналіз мови письменника), Н. Корнієнко (боротьба Каменяра за українську літературну мову на загальнонародній основі), Я. Закревської (мова казок І. Франка), І. Петличного (синтаксична специфіка прози письменника), М. Онишкевича (регіоналізми у творах митця), І. Ковалика (особливості Франкового стилю мовлення) до З. Терлака (текстологія і лексикографія І. Франка), І. Ціхоцького (діалектна та стилістична наснаженість творів), О. Сколоздри-Шепітко (ономастика) та ін.

Водночас слід зауважити, що наукові розвідки вказаних учених присвячені аналізу мови Франкових творів, і є лише поодинокі праці, у яких висвітлюється лінгвістична діяльність митця. Так, загальномовознавчій проблематиці наукових праць

© Довбня Людмила, Товкайло Тамара

І. Франка присвячені дослідження І. Галенко, специфіці синтаксису його наукового мовлення – напрацювання О. Труш.

Визначення не вирішених раніше частин проблеми. Дефіцит наукових праць, у яких здійснений аналіз лінгвістичної спадщини І. Франка з огляду на її місце та роль в історії української лінгвістики, зумовлює потребу нових досліджень у зазначеній царині. У зв'язку із цим подана стаття є на часі.

Мета статті – проаналізувати мовознавчі праці І. Франка, з'ясувати роль і місце наукового доробку митця у процесі становлення і розвитку української мовознавчої науки загалом та окремих її сфер.

Постановка завдання. Досягнення поставленої мети спонукало авторів статті до виконання таких завдань:

– виокремити внесок ученого в історію становлення та розвитку українського мовознавства
– здійснити загальний огляд наукового доробку І. Франка;
– подати аналіз напрацювань дослідника в царині української орфографії, діалектології, народнорозмовного мовлення, загального мовознавства тощо.

Виклад основного матеріалу. Іван Франко постає перед світом передусім як геніальний творець, майстер художнього слова. Однак лише цими гранями не вичерпується його дар та інтелект. Великий Каменяр – багатогранна потужна особистість. Він був активним громадським діячем, етнографом і фольклористом, майстром психологічного аналізу, талановитим перекладачем німецького, норвезького, ісландського, португальського, італійського, іспанського, албанського фольклору, англійської та шотландської народної поезії (балад), австрійської літератури, творів А. Міцкевича, О. Пушкіна, Г. Гейне.

Йому – прозаїку, поету, літературному критику, ученому-патріоту – довелося жити і творити в добу, коли велася запекла боротьба за існування і функціонування української мови, коли Австро-Угорська і Російська імперії вважали її «діалектним

© Dovbnia Ljudmila, Tovkaylo Tamara

компонентом». У важких дискусіях 60-80-х рр. XIX ст., об'єктом яких було животворче українське слово, І. Франко науково, лінгвістично доводив давність і самобутність української мови та її право на існування.

Особливої уваги заслуговують його праці, присвячені розгляду мови як національної самобутності, як елементу художньої творчості, а також окремих компонентів її структури. Його лінгвістичні статті присвячені діалектам та лексичним нормам української мови («Літературна мова і діалекти», «Говоримо на вовка, скажімо і за вовка» та ін.), дитячому мовленню («Дітські слова в українській мові»), питанням загального мовознавства («Мислі о еволюції в історії людства»), зокрема проблемі виникнення людської мови та розвитку її функцій тощо.

Дослідник поділяв погляди вчених на мову як біологічне явище, слідуючи концепції німецького лінгвіста-натураліста Августа Шлейхера про те, що мова, як і кожен живий організм, народжується. Водночас усі праці Івана Франка засвідчують бачення ним мови як суспільного явища. Таке розуміння феномену мови підтверджується його поглядами на становлення української літературної мови, головними ознаками якої мали стати унормованість, функціонування на всій території України, обслуговування всіх сфер суспільства.

Учений вважав, що українська мова придатна і для спілкування простих людей, і для написання художніх творів та публіцистичних праць, і для опису наукових спостережень. «Одним із основних напрямків діяльності І. Франка щодо розвитку української літературної мови і було піклування про розвиток її наукового і публіцистичного стилів. Він розробляв ці питання теоретично, а практичною діяльністю, своєю науковою і публіцистичною творчістю утверджував ці стилі, виробляв їх мову… І. Франко міцно уґрунтував уже в останній чверті XIX ст. науковий стиль української мови в галузі гуманітарних (суспільних) наук і стиль публіцистичний. Він підтримував усі заходи, що сприяли цьому, зокрема, ті науково-

© Довбня Людмила, Товкайло Тамара

популярні брошури, які видавалися в цей час на Україні. Написані на науково-популярні теми (про холеру, хліборобство, дифтерит, про чуму рогатої худоби і под.), ці українські брошурки розходилися сотками, тисячами, – відзначав він, – а з тим ішло в народ не тільки реальне знання різних життєвих справ, але також те розуміння, що українською мовою можна писати про всякі справи, що вона здатна й до книжки й до науки» (Білодід, 1966: 45-46). І. Франко приділяв значну увагу питанню статусу української мови, наполягаючи на тому, що вона не є діалектом, а є самостійною мовою. Він розумів, що літературна мова «живиться» діалектизмами, черпає з них наснагу, водночас зберігаючи стабільність своїх норм. Літературне вживання діалектизмів доцільне тоді, коли діалектизм розширює номінативні засоби літературної мови, збагачує її виражальні можливості. Із цього приводу дослідник написав поетичні рядки:

Діалект, а ми його надишем
Міццю духу і огнем любови
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.

(Антошкові П.)

Митець розумів, що народна мова як певне наддіалектне утворення має поєднувати в собі найдорожче, найцінніше і будуватися не лише на наддніпрянських, а й на західноукраїнських діалектах, увібравши найвагоміші лексико-виражальні набутки. У статті «Літературна мова і діалекти» І. Франко стверджує, що літературна мова повинна будуватися на мовній палітрі Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, бо в ній «лежить основа того типу, яким мусить явитися вироблена літературна мова всіх українців» (Франко І., 1982: т. 37, с. 208).

На долю майстра слова випала місія в тодішніх нелегких умовах вести невпинну боротьбу не лише за становлення і розвиток української мови, а й за високе ідейно-естетичне спрямування творів, відстоюючи загальноукраїнські мовно-літературні норми. І. Франко вважав, що письменник має

© Dovbnia Ljudmila, Tovkaylo Tamara

володіти не лише певним діалектом, а загальнонародною мовою, зрозумілою всім членам соціуму. І оскільки така мова тоді ще не постала, то вчений і митець слова закликав усіх письменників працювати над її створенням. Своє завдання у становленні та розвитку українського слова митець вбачає в тому, щоб «докинути цеглину до взаємного порозуміння між українцями і галичанами на полі язиковім і таким способом причинитися до полагодження одного дуже важного питання – будущої єдності і одноцільності нашої літературної мови» (Франко І., 1980: т. 28, с. 171). Ідея об'єднання українців була важливим складником прогресивної інтелектуальної творчості митців. Австрійський уряд уживав цілеспрямованих заходів задля відмежування галичан від решти українців з метою недопущення їх взаєморозуміння. З цього приводу І. Франко писав: «Світанок національного відродження українців у Галичині був довгий і холодний…» (Франко І., 1980: т. 27, с. 287). Учений пророче висловлює думку, що розвиток національних мов починається з потреби народу пізнати самого себе і самовиразити. Саме це, на думку І. Франка, «примусило Котляревського писати по-українськи, а публіку – читати його писання і любуватися ними» (Франко І., 1980: т. 27, с. 287). Як жодна із націй, українці поряд із соціальним потерпали й від національного гніту, тому боротьба за єдність мови ґрунтувалася на вірі українського люду в «культурну будущину України як окремого етнічного організму з окремою мовою й письменством…» (Франко І., 1982: т. 36, с. 144).

Пророчими є слова великого вченого, патріота І. Франка до українців: «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіційних кордонів. Мусимо витворити з величезної етнічної маси українського народу – українську націю, суспільний культурний організм…, податний на присвоєння собі в якнайшвидшім темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна, хоч як сильна держава, не може стояти…» (Франко І., 1986: т. 45, с. 405).

© Довбня Людмила, Товкайло Тамара

Задля того, щоб українською мовою було зручніше висловлювати думки на письмі, прогресивні діячі Західної України запровадили замість язичія – штучно витвореної книжної мови, в основі якої була старослов'янська мова з елементами російської і староукраїнської мов та західноукраїнського діалекту, – народну мову в письменство Галичини (започаткував її альманах «Русалка Дністрова» (1837 р.)).

В основу язичія було покладено використання кирилиці та історико-етимологічного правопису. На противагу йому вводилася народна мова, для передачі якої на письмі найкраще підходив фонетичний принцип правопису.

І. Франко виступав за введення саме фонетичного принципу орфографії, науково обґрунтовував його суть. Його погляди з цього приводу висвітлені у праці під назвою «Етимологія і фонетика в южноруській літературі» (Етимологія і фонетика…), які, на думку З. Франко, відіграють роль найвищого арбітра в суперечці про принципи правопису. У них ідеться про те, що чинний етимологічний правопис не відповідає потребам живої народної мови, а тому його не слід підтримувати штучно. Орфографія перебуває на порозі реформування. З. Франко вказує: «Простежуючи розвиток письменства на Русі, Франко відзначав розрив між писемною і живою усною мовою, яка у вигляді окремих елементів проникала до цього письменства, і констатував, що правопис тільки вбивав живу мову» (Франко З, 1986: 36). «Чим далі будемо йти за історією староруського письменства, – писав Франко, – тим більший стає сей розріз між писаним і живим словом, тим більший хаос бачимо в писанні слів, котрі в різних сторонах різно вимовлялися… Що ж до нашої новішої народної літератури, то ми можемо сміливо сказати, що вона виросла на принципі фонетичної писовні, що вона оскільки була народною, остільки була й фонетичною, що кожда реакція против фонетики до традиційного етимологічного хаосу була заразом реакцією проти живої народної мови і против живого

© Dovbnia Ljudmila, Tovkaylo Tamara

змісту» (Франко І., 1981: т. 29, с. 155-156). Час довів необхідність реформ, здійснених у правописі української мови.

В інтелігентських колах Західної України кінця XIX ст. велася жорстка дискусія з приводу доцільності чи недоцільності змін у правописі. Так, у 1884 р. в журналі «Зоря» з'явилися статті, спрямовані проти етимологічного правопису, у яких висміювалися його захисники. З цього приводу цікавим був фейлетон О. Маковея, котрий виступив проти прибічників етимологічного правопису, які вважали, що фонетика є породженням злого Духа. Напередодні з'явився в пресі вірш прихильника етимологічного правопису Третяка:

Знать дурѣйки всѣ наѣлись,
На письмо бо напосѣлись:
ъ, ы, ѣ выкидаютъ,
Тым Русь-матерь убиваютъ

Чому ж духъ злый пхае рыло
Там, где нашь святый Кирило
Умно сдѣлалъ и прекрасно!
Лишь туманамъ то не ясно.

Авторам аналогічних «шедеврів» І. Франко в 1899 р. дав гідну відповідь – написав сатиричний вірш «Етимологічний гімн»:

Далі, браття, буки в руки,
Муж до мужа, остро в бій!
Хоч би сікли нас на штуки,
Кожен твердо стань і стій!

Уставайте з гробу мари,
Вилізайте, раки, з нор!
Загукайте аж до хмари:
«Йори, єри, йор-йор-йор!»

Фонетичну бийте гідру,
Щоб і духу не було!
За омегу очі видру,
Зуби виб'ю за зело.

А за фтиту бий в ланіту,
Щоби знати пальців п'ять!
Наша пісня звісна світу:
«Кси-пси, кси-пси, ять-ять-ять».
Хто нам іжицю відчахне,
Того в міх та й у ріку!
Буде знати, чим то пахне,
Хто нарушить унику.

Щоб на небі сонце згасло,
Щоб уся пропала Русь –
Нам найстарше наше гасло:
«От-я, от-я юс-юс-юс!»

© Довбня Людмила, Товкайло Тамара

Дослідник поглядів І. Франка у сфері реформи правопису Н. П. Корнієнко зазначає: «Виступи І. Франка в справі правопису – це один з проявів його великої і важкої праці в галузі створення демократичної культури в Західній Україні.

В діяльності Франка це не була звичайна «війна за букви», а відстоювання народності, реалізму і соціального служіння трудящим друкованим словом» (Корнієнко, 1956).

Заслуговує уваги і лексикографічна діяльність І. Франка. Він є укладачем 3-томного видання з фразеології «Галицько-руські народні приповідки». Подача матеріалу в ньому засвідчує, що праця виконана на високому на той час рівні для лексикографічної практики. До видання ввійшли фразеологічні одиниці, записані І. Франком власноручно із живого народного мовлення (прислів'я, приказки, афоризми) та почерпнуті з деяких друкованих збірок. У кожній словниковій статті семантично інтерпретуються мовні одиниці, у багатьох випадках добираються відповідники з інших мов, наприклад: *зійшли биці на киці* – «звелося господарство з волів на котів»; тут же наводиться білоруський еквівалент цієї ФО: *перебиваець быки на бараны*» (Корнієнко, 1956: 376).

Аналізуючи фразеологізми, І. Франко звертає увагу на можливість розвитку в них нових, переносних значень, тобто допускає полісемію цих мовних одиниць (названа ознака зближує фразеологізм і слово). Так, він відтіняє подвійний семантичний план: прямий і образно-переносний – у багатьох прислів'ях і приказках, зокрема: *не помажеш – не поїдеш; не конче той б'є, хто в жменю плює* тощо.

І. Франко засвідчив себе і як діалектолог, і як дослідник мови творів українських письменників, даючи високу оцінку мовній вправності Т. Шевченка («Із секретів поетичної творчості»).

Учений зробив вагомий внесок у розвиток українського мовознавства. Крім того, його загальнолінгвістичні погляди не втратили актуальності й сьогодні: це, перш за все, розуміння того, що народ повинен мати одну літературну мову,

унормовану, кодифіковану й поліфункціональну, а також бачення мовної норми як динамічної категорії, у якій відбиваються зміни, що з'являються під впливом інтра- та екстралінгвістичних чинників.

І. Франко був майстром слова, усі його художні твори і наукові праці мають прикладне спрямування, однак вони є досить вагомим теоретичним підґрунтям для становлення лінгвістичної теорії та мовознавчої думки в Україні у XX – XXI ст.

Висновки. Наукове й духовне коріння національної величі славного сина українського народу І. Франка є безсумнівним. Будучи воістину велетом духу, безсмертний Каменяр залишив по собі неоціненний мистецький скарб для майбутніх дослідників слова. Виходець із народних глибин, він, будучи великим майстром слова, плекав любов до рідної мови, намагався долучитися до першовитоків батьківської мови, усіляко звеличував, творив і відстоював українське слово, пророчачи йому велике майбутнє. Саме він створив наукове підґрунтя для витворення мовних норм на живій народній основі з урахуванням регіональної розмаїтості, для утвердження у правописі фонетичного принципу. Нині цей принцип є домінантним у сучасній українській орфографії. Послідовники І. Франка удосконалювали його лексикографічні набутки, лексико-фразеологічні й діалектні вчення. Упродовж тривалого часу в мовознавчих колах велася дискусія з приводу можливості / неможливості розвитку в усталених словосполученнях переносних значень, одначе сучасна лінгвістика на великій кількості прикладів довела правильність Франкових висновків і в цій царині. В аспекті зіставлення ознак фразеологізму і слова вчені одностайно стверджують, що усталені мовні звороти, як і окремі слова, мають здатність до семантичної трансформації, і ілюструють це великою кількістю прикладів.

Перспективи подальших розвідок вбачаються авторами в опрацюванні та аналізі сучасного мовного матеріалу з опорою на започатковані І. Франком ідеї в різних мовознавчих сферах.

© Довбня Людмила, Товкайло Тамара

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білодід І.К. Каменяр українського слова. Київ: Наукова думка, 1966. 68 с.

2. Ващенко В. Рецензія на книгу: І.К. Білодід. Каменяр українського слова. Київ: Наукова думка, 1966. 66 с. *Мовознавство*. 1967. № 3. URL: http://litmisto.org.ua/?p=10294

3. Галенко І.Г. Іван Франко і деякі питання загального мовознавства. *Іван Франко і питання мовознавства*. Львів, 1983. Вип. 13. С. 11-20.

4. Довбня Л.Е., Товкайло Т.І. Концепція генетичної єдности українських говірок у лінгвістичній спадщині В.М. Ганцова. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Вип. 9 (77). Острог, 2020. С. 146-149. DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-146-149.

5. Ковалик І.І. Наукова лінгвістична проблематика в працях Івана Франка. *Іван Франко. Статті, матеріали*. Київ, 1965. Вип. 12. С. 110-118.

6. Корнієнко Н.П. Іван Франко в боротьбі за фонетичний правопис в Західній Україні. *Іван Франко: статті і матеріали.* Збірник 5. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1956. С. 370-385.

7. Панько Т.І. Мова і нація в естетичній концепції Івана Франка. Львів, 1992. 190.

8. Франко З.Т. Ономастика в мові творів Івана Франка. *Мовознавство*. 1975. № 2. С. 55-66.

9. Франко З.Т. Франко як мовознавець. *Мовознавство.* 1986. № 4. С. 33-41.

10. Франко І. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка. *Твори у 50-ти томах*. Т. 28. Київ: Наукова думка, 1980. С. 167-175.

11. Франко І. Етимологія і фонетика в южноруській літературі. *Твори у 50-ти томах*. Т. 29. Київ: Наукова думка, 1981. С. 150-169.

12. Франко І. Літературна мова і діалекти. *Твори у 50-ти томах*. Т. 37. Київ: Наукова думка, 1982. С. 205-210.

13. Франко І. Одвертий лист до гал[ицької] української молодежі. *Твори у 50-ти томах*. Т. 45. Київ: Наукова думка, 1986. С. 401-409.

© Dovbnia Ljudmila, Tovkaylo Tamara

14. Франко І. Откровеніє Св. Степана. *Твори у 50-ти томах*. Т. 36. Київ: Наукова думка, 1982. С. 140-169.

15. Франко І. Переднє слово. *Твори у 50-ти томах*. Т. 27. Київ: Наукова думка, 1980. С. 285-307.

16. Ціхоцький І. Франкознавчі дослідження кафедри української мови Львівського університету (наукові традиції і перспективи). *Українське літературознавство*. 2010. Вип. 72. С. 91-98.

REFERENCES

1. Bilodid, I.K. (1966). Kameniar ukrainskoho slova [Stonemason of Ukrainian word]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

2. Vashchenko, V. (1967). Retsenziia na knyhu: I.K. Bilodid. Kameniar ukrainskoho slova [Book review: I.K. Bilodid. Stonemason of Ukrainian word]. Kyiv: Naukova dumka, 1966. 66 s. *Movoznavstvo*. 3. Retrieved from: http://litmisto.org.ua/?p=10294 [in Ukrainian].

3. Halenko, I.H. (1983). Ivan Franko i deiaki pytannia zahalnoho movoznavstva [Ivan Franko and some issues of general linguistics]. *Ivan Franko i pytannia movoznavstva*. Lviv. 13, 11-20 [in Ukrainian].

4. Dovbnia, L.E., Tovkailo, T.I. (2020). Kontseptsiia henetychnoi yednosty ukrainskykh hovirok u linhvistychnii spadshchyni V.M. Hantsova [The concept of genetic unity of Ukrainian dialects in the linguistic heritage of V.M. Hantsov]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Filolohiia»*. Ostroh, 9 (77), 146-149. DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-146-149 [in Ukrainian].

5. Kovalyk, I.I. (1965). Naukova linhvistychna problematyka v pratsiakh Ivana Franka [Scientific linguistic issues in the works of Ivan Franko]. *Ivan Franko. Statti, materialy*. Kyiv, 12, 110-118 [in Ukrainian].

6. Korniienko, N.P. (1956). Ivan Franko v borotbi za fonetychnyi pravopys v Zakhidnii Ukraini [Ivan Franko in the

© *Довбня Людмила, Товкайло Тамара*

struggle for phonetic spelling in Western Ukraine]. *Ivan Franko: statti i materialy*. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho un-tu, 5, 370-385 [in Ukrainian].

7. Panko, T.I. (1992). Mova i natsiia v estetychnii kontseptsii Ivana Franka [Language and nation in the aesthetic concept of Ivan Franko]. Lviv, 190 [in Ukrainian].

8. Franko, Z.T. (1975). Onomastyka v movi tvoriv Ivana Franka [Onomastics in the language of Ivan Franko's works]. *Movoznavstvo*, 2, 55-66 [in Ukrainian].

9. Franko, Z.T. (1986). Franko yak movoznavets [Franko as a linguist]. *Movoznavstvo*, 4, 33-41 [in Ukrainian].

10. Franko, I. (1980). Hovorymo na vovka – skazhimo i za vovka [We talk about the wolf – let's say for the wolf]. *Tvory u 50-ty tomakh*. (Vol. 28). Kyiv: Naukova dumka, 167-175 [in Ukrainian].

11. Franko, I. (1981). Etymolohiia i fonetyka v yuzhnoruskii literaturi [Etymology and phonetics in South Russian literature]. *Tvory u 50-ty tomakh*. (Vol. 29). Kyiv: Naukova dumka, 150-169 [in Ukrainian].

12. Franko, I. (1982). Literaturna mova i dialekty [Literary language and dialects]. *Tvory u 50-ty tomakh*. (Vol. 37). Kyiv: Naukova dumka, 205-210 [in Ukrainian].

13. Franko, I. (1986). Odvertyi lyst do hal[ytskoi] ukrainskoi molodezhi [An open letter to the Galician Ukrainian youth]. *Tvory u 50-ty tomakh*. (Vol. 45). Kyiv: Naukova dumka, 401-409 [in Ukrainian].

14. Franko, I. (1982). Otkroveniie Sv. Stepana [Revelation of St. Stephen]. *Tvory u 50-ty tomakh*. (Vol. 36). Kyiv: Naukova dumka, 140-169 [in Ukrainian].

15. Franko, I. (1980). Perednie slovo [Introduction]. *Tvory u 50-ty tomakh*. (Vol. 27). Kyiv: Naukova dumka, 285-307 [in Ukrainian].

16. Tsikhotskyi, I. (2010). Frankoznavchi doslidzhennia kafedry ukrainskoi movy Lvivskoho universytetu (naukovi tradytsii i perspektyvy) [Franko Studies of the Department of Ukrainian Language of Lviv University (scientific traditions and prospects)]. *Ukrainske literaturoznavstvo*, 72, 91-98 [in Ukrainian].

© Dovbnia Ljudmila, Tovkaylo Tamara

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено внесок І. Франка в історію становлення і розвитку українського мовознавства, здійснено аналіз мовознавчої спадщини великого вченого-енциклопедиста, митця художнього слова Івана Франка на тлі історичного процесу усталення мовних норм. Закцентовано увагу на його боротьбі за становлення, розвиток та нормалізацію української мови, зокрема її лексики, фразеологічного складу та за усталення фонетичного принципу українського правопису.

Аналізуються праці вченого, присвячені розгляду мови як національної самобутності, як елементу художньої творчості, а також окремих компонентів її структури. Наголошується на вивченні дослідником діалектів та лексичних норм української мови, дитячого мовлення, питань загального мовознавства тощо. Визначається персональний внесок І. Франка в історію української лінгвістичної науки.

У сучасному світі Іван Франко заслужено постає перед людством передусім як майстер українського слова, митець у сфері вітчизняного художнього поетичного і прозового письменства. Водночас власне цим не обмежувалася інтелектуальна праця великого Каменяра. Людина енциклопедичних знань і неординарних здібностей, Іван Франко створив вагоме підґрунтя для розвитку й функціонування української мови не лише власною мистецькою, а й науковою діяльністю: його перу належать мовознавчі праці, присвячені українському правопису, відстоюванню багатства української мови на народній основі, дослідженню територіальної специфіки української мови; значну увагу приділяв дослідник дитячому мовленню та питанням філософії мови. З огляду на потребу нормалізації сучасного українського правопису та огранення норм народнорозмовного мовлення з особливою актуальністю постає питання аналізу кращих традицій, що історично склалися в лінгвістичній спадщині світочів нації, до яких перш за все слід віднести Івана Франка.

© Довбня Людмила, Товкайло Тамара

Попри значний часовий проміжок, що відділяє нас від періоду, коли жив і творив Іван Франко, його напрацювання та ідеї залишаються на часі, з огляду на що варто окреслити внесок науковця в історію становлення та розвитку мовознавчої науки в Україні.

Наукове й духовне коріння національної величі славного сина українського народу І. Франка є безсумнівним. Будучи воістину велетом духу, безсмертний Каменяр залишив по собі неоціненний мистецький скарб для майбутніх дослідників слова. Виходець із народних глибин, він, будучи великим майстром слова, плекав любов до рідної мови, намагався долучитися до її першовитоків, усіляко звеличував, творив і відстоював українське слово, пророчачи йому велике майбутнє. Саме він створив наукове підґрунтя для витворення мовних норм на живій народній основі з урахуванням регіональної розмаїтості, для утвердження у правописі фонетичного принципу. Нині цей принцип є домінантним у сучасній українській орфографії. Послідовники І. Франка вдосконалювали його лексикографічні набутки, лексико-фразеологічні й діалектні вчення. Упродовж тривалого часу в мовознавчих колах велася дискусія з приводу можливості / неможливості розвитку в усталених словосполученнях переносних значень, одначе сучасна лінгвістика на великій кількості прикладів довела правильність Франкових висновків і в цій царині. В аспекті зіставлення ознак фразеологізму і слова сучасні вчені одностайно стверджують, що усталені мовні звороти, як і окремі слова, мають здатність до семантичної трансформації, і ілюструють це великою кількістю прикладів.

Перспективи подальших розвідок вбачаються авторами в опрацюванні та аналізі сучасного мовного матеріалу з опорою на започатковані І. Франком ідеї в різних мовознавчих сферах.

***Ключові слова**: історія українського мовознавства, становлення і розвиток науки, еволюція мовної системи,*

© Dovbnia Ljudmila, Tovkaylo Tamara

боротьба за унормування правопису, фонетичний принцип орфографії, жива народна мова, унормування, лексико-фразеологічні напрацювання, науковий стиль української мови.

АННОТАЦИЯ

В статье освещен вклад И. Франко в историю становления и развития украинского языкознания, осуществлен анализ языковедческого наследия великого ученого-энциклопедиста, мастера художественного слова Ивана Франко на фоне исторического процесса упрочения языковых норм. Акцентировано внимание на его борьбе за становление, развитие и нормирование украинского языка, в частности, его лексики, фразеологического состава, а также за упрочение фонетического принципа украинского правописания.

Анализируются труды ученого, посвященные рассмотрению языка как национальной самобытности, как элемента художественного творчества, а также отдельных компонентов его структуры. Отмечается изучение исследователем диалектов и лексических норм украинского языка, детской речи, вопросов общего языкознания и др. Определяется персональный вклад И. Франко в историю украинской лингвистической науки.

В современном мире Иван Франко заслуженно воспринимается прежде всего как мастер украинского слова, художник в области отечественной художественной поэтической и прозаической литературы. В то же время собственно этим не ограничивался интеллектуальный труд великого Каменяра. Человек энциклопедических знаний и неординарных способностей, Иван Франко создал весомое основание для развития и функционирования украинского языка средствами не только собственной художественной, но и научной деятельности: его перу принадлежат языковедческие работы, посвященные украинскому правописанию, отстаиванию богатства украинского языка на

© Довбня Людмила, Товкайло Тамара

народной основе, исследованию территориальной специфики украинского языка; большое внимание уделял ученый детском речи и вопросам философии языка. С учетом необходимости нормализации современного украинского правописания и формирования норм народноразговорной речи с особой актуальностью звучит вопрос анализа лучших традиций, исторически сложившихся в лингвистическом наследии мыслителей нации, к которым прежде всего следует отнести Ивана Франко.

Несмотря на значительный временной промежуток, отделяющий нас от периода, когда жил и творил Иван Франко, его наработки и идеи остаются актуальны, поэтому необходимо идентифицировать вклад ученого в историю становления и развития языкознания в Украине.

Научные и духовные корни национального величия славного сына украинского народа Ивана Франко является несомненными. Будучи поистине гигантом духа, бессмертный Каменяр оставил после себя бесценное художественное наследие для будущих исследователей слова. Выходец из народных глубин, он, большой мастер слова, лелеял любовь к родному языку, пытался приобщиться к ее истокам, всячески превозносил, создавал и отстаивал украинское слово, предвещая ему большое будущее. Именно он создал научную основу для формирования языковых норм на живой народной основе с учетом регионального разнообразия, для утверждения в правописании фонетического принципа. Сейчас этот принцип является доминирующим в современной украинской орфографии. Последователи И. Франко совершенствовали его лексикографические достижения, лексико-фразеологические и диалектные учения. В течение длительного времени в языковедческих кругах велась дискуссия по поводу возможности / невозможности развития в устойчивых словосочетаниях переносных значений, однако современная лингвистика на большом количестве примеров доказала правильность выводов ученого и в этой отрасти. В аспекте

© Dovbnia Ljudmila, Tovkaylo Tamara

сопоставления признаков фразеологизма и слова ученые единодушно утверждают, что устоявшиеся языковые обороты, как и отдельные слова, обладают способностью к семантической трансформации, и иллюстрируют это большим количеством примеров.

Перспективы дальнейших исследований усматриваются авторами в обработке и анализе современного языкового материала с опорой на идеи И. Франко в различных языковедческих сферах.

***Ключевые слова**: история украинского языкознания, становление и развитие науки, эволюция языковой системы, борьба за нормирование правописания, фонетический принцип орфографии, живая народная речь, нормирование, лексико-фразеологические наработки, научный стиль украинского языка.*

© Довбня Людмила, Товкайло Тамара